

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

STUDY

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ [www.saexampapers.co.za](http://www.saexampapers.co.za)



SA EXAM  
PAPERS



# basic education

---

Department:  
Basic Education  
**REPUBLIC OF SOUTH AFRICA**

## SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

**SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)**

**PAMPIRI YA PELE (P1)**

**2018**

**MEMORANDAMO**

**MATSHWAO: 70**

**Memorandamo ona o na le maqephe a 8.**

**TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO**

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo karabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe)
- Ha mohlalobuwa a sebedisitse mantswa a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ho yona, mantswa ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitse temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlalobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlalobuwa a fane ka polelo e felletseng, a abelwe matshwao hafeela lentswe le nepahetseng le sehelletswa mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlalobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswa a hlahang dipuong tse sebediswang mabotoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

**KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO****POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1 Bohadiafella. ✓ (1)
- 1.2 Ho bolelwa hore ba ne ba sa shejwe le ho shejwa. ✓ ✓ (2)
- 1.3 - Ho ja diphoofolo.  
- Ho etsa diteko tsa saense ka tsona.  
- Ho tima diphoofolo dijo.  
- Ho tlohella diphoofolo di hloke bodulo. ✓  
[Tshwaya e le nngwe feela.] (1)
- 1.4 Sepheo sa ho tshohla mokgwa wa ho fokotsa diteko tse etswang diphoofolong. ✓ ✓ (2)
- 1.5 - Ha di tsitse ka kelellong.  
- Di na le letswalo le sa kokobeleng.  
- Ha di natefelwe ke bophelo kamora diteko. ✓  
[Tshwaya e le nngwe feela.] (1)

- 1.6 Mokgatlo wa Tokoloho ya Diphoofole o kgahlanong le batho ba etsang diteko ka diphoofole ha Mokgatlo o Sireletsang Diphuputso o tshehetsa boramahlale ba etsang diteko ka diphoofole hore ba tswele pele ho di etsa. ✓ ✓ (2)
- 1.7 Ke hobane ha di no lemoha hore ha di ja dijo tsa tsona di se di tswakilwe le mothokgo wa LD-50. / Ha o sa tswakwa, diphoofole di ke ke tsa o nwa hobane ha di o rate. ✓ (1)
- 1.8 Mafosi. Ente eo ke yona e thusitseng ho phekola batho ba tshwerweng ke lefu la sekgolopana. ✓ ✓ (2)
- 1.9 C/wa boramahlale o a lwantshana. ✓ (1)
- 1.10 Mongodi o hlokomedisa setjhaba hore ho etsa diteko ka diphoofole le ho di hlekefetsa ha ho a loka. ✓ ✓  
Mohopolo wa sehlooho ke hore tlhekefetso ya diphoofole ha e amohelehe. (2)
- 1.11 Ke maikutlo a bohloko.  
Ke maikutlo a qenehelo. Ke bona diphoofole di hlekefetswa.

**KAPA**

Ke maikutlo a thabo. Diteko tse etswang di etswa molemong wa hore batho ba fumane pheko. ✓ ✓

[Tshwaya e le nngwe feela.]

Ha mohlalobuwa a ngotse tshehetso e nepahetseng empa seo a se tshehetsang se sa hlaka a se abelwe matshwao. (2)

- 1.12 Mokgatlo wa Tokoloho ya Diphoofole. O kgahlanong le diteko tse etswang diphoofole hobane di a holofala ka mora diteko tseo ha tse ding di shwa moqhobololo ka mora ho tshellwa moriana ono.

**KAPA**

Mokgatlo o Sireletsang Diphuputso. Batho ba hloka kalafo, mme ha ho a loka ho etsa diteko ka batho hobane ba ka nna ba shwa. ✓ ✓ (2)

**TEMA YA B**

- 1.13 Ke ho thibela tshwaetso eo ramahlale a ka e fumanang ha a sebetsa. ✓ (1)
- 1.14 Ke ramahlale wa diphoofole.  
Ke ngaka ya diphoofole. ✓
- O tshwere sepeiti ebile o apere diaparo tse aparwang ke dingaka kapa boramahlale ba etsang diphuputso. ✓  
[Tshwaya karabo e le nngwe le lebaka.] (2)
- 1.15 Ke molaetsa wa hore setshwantshong ramahlale o hlaba phoofole ka ente molemong wa ho e pholosa athe naheng batho ba bolaya diphoofole ho di ja le ho fumana matlalo a tsona. ✓ ✓ (2)

- 1.16 Ke maikutlo a bohloko hobane tshwenyane e a lla e tlenne ho bontsha hore e kgahlanong le se etswang ho yona. ✓ ✓ (2)
- 1.17 Temeng ya A ho etswa diteko tse nang le kgahlamelo e mpe bophelong ba diphoofolo, ha temeng ya B phoofolo e entwa bakeng sa ho e phedisa. ✓ ✓ (2)
- 1.18 E, hobane:  
- o ikwahetse dinko le molomo (o kentse sefonyo)  
- o kwahetse moriri wa hae ka katiba e tshweu  
- o apere baki e tshweu  
- o kentse dihansekunu matsohong. ✓ ✓  
[Tshwaya e le nngwe feela.] (2)

**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30**

**KAROLO YA B: KGUTSUFATSO****POTSO YA 2****TEMA YA C**

Ha le thwathwaretsa qoba dibaka tse bulehileng ✓, o kgumame ka mangolo ✓, o se paqame fatshe ✓, o be o tlohele ho tshwara metsi. ✓ O se ke wa itshireletsa ka sefate kapa sekgele kaha tsena di ka hohela lehadima. ✓ Tlohela ho matha le ho ikwetlisa hobane mofufutso o na le naeterojene e hohelang lehadima ✓, mme o se palame pere nakong ya lehadima hobane le yona e fufulelwa mofufutso o nang le naeterojene. ✓ O se ke wa sebedisa disebediswa tsa motlakase nakong ya lehadima ✓ hape o tlose mabenyanane mmeleng wa hao. ✓

**[Mantswe a 80]****Ka sebopeho sa dintlha**

	<b>QOTSO</b>		<b>DINTLHA</b>
1	'Etsa bonnete ba hore o qoba ho ba dibakeng tse bulehileng. Ha o le sebakeng se bulehileng o ka ithola hore ke wena feela phofu e phahameng e ka otlwang ke lehadima habonolo kaha le rata ho otlala dintho tse phahameng'	A	Ha le thwathwaretsa qoba dibaka tse bulehileng ✓, o kgumame ka mangolo ✓, o se paqame fatshe ✓
2	'Se tshwara metsi nakong eo lehadima le haketseng ka yona kaha le rata dintho tse benyang'.	B	O se ke wa tshwara metsi ha le duma.
3	'O se ke wa itshireletsa ka sefate kapa wa sebedisa sekgele ha pula e na. Kaha sefate le sekgele di phahame, letolo le ka otlala tsona, mme wa iphumana le wena o amehile koduweng eo'.	C	O se ke wa itshireletsa ka sefate kapa sekgele ha le duma.
4	'O se ke wa matha kapa ho ikwetlisa nakong eo lehadima le halefileng haholo hobane motho ha a matha o ba le mofufutso o mongata. Mofufutso o na le naeterojene ( <i>nitrogen</i> ) e ngata haholo, mme lehadima le hohelwa ke naeterojene haholo'.	D	Tlohela ho matha le ho ikwetlisa hobane mofufutso o na le naeterojene e hohelang lehadima.
5	'O se ke wa palama pere kaha le yona e na le mofufutso o nang le naeterojene haholo'.	E	Se palame pere nakong ya lehadima hobane le yona e a fufulelwa.
6	'O se ke wa sebedisa disebediswa tse kang thelebishene, radio le founu nakong eo le thwathwaretsang haholo ka yona. Letolo le kgona ho tsamaya ka dithapo tsa motlakase, mme seo se ka etsa hore ntlo ya hao e tshwelele'.	F	O se ke wa sebedisa disebediswa tsa motlakase nakong ya lehadima.
7	'Haeba o iphumana o kentse dintho tse phatsimang mmeleng wa hao tse jwalo ka masale, dikonopo le watjhe, di tlose pela hao ka ho panya ha leihlo kaha di ka o bitsetsa letolo le le hole le wena'.	G	Tlosa mabenyanane mmeleng wa hao.  <b>Palo ya mantswe (60).</b>

**HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:**

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehile hodima ho kenyeletsa dintlha tse hlokwang ke potso.

- **Kabo ya matshwao:**

- Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (letshwao le le leng bakeng sa ntlha ya sehlooho).
- Matshwao a 3 bakeng sa puo
- Matshwao kaofela: 10

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:**

- Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse: fana ka letshwao le 1
- Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao a 2
- Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotso di le jwalo:**

- Diqotso tse 6–7: se fane ka matshwao bakeng sa puo
- Diqotso tse 1–5: fana ka letshwao le 1 bakeng sa puo

**ELA HLOKO:**

- **Palo ya mantswe:**

- Batshwai ba tlameha ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.
- Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantswe a sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse. Ha palo ya mantswe e tlotse moedi o boletsweng, **bala ho fihlela moo mohopolo o fellang teng.**

**Mohlala**

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya mantswe
Sesotho	Ke	A	tsamaya	3

**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10**

**TATAISO YA HO TSHWAYA THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO****• Mopeleto**

- Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
- Dikarabo tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
- Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswe, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng di be di ngolwe ka dipolelo tse felletseng ho latela ditaello.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

**KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO****POTSO YA 3**

- 3.1 Ka ho panya ha leihlo. ✓ (1)
- 3.2 Ke polelo e reng 'Re sebedisa disebediswa tse loketseng tikoloho'. ✓ ✓ (2)
- 3.3 B/a kgotsofalo ✓ (1)
- 3.4 Le hohela mmadi hore a be le kgahleho ya hore a bale papatso **ka sepheo sa hore a qetelle a batlile ditshebeletso tsa khampane eo.** ✓ ✓ (2)
- 3.5 Papatso ena e etsa hore eke ke bomme feela ba loketseng ho etsa mosebetsi wa ho hlwekisa ka matlong kaha puo e hlahellang e bua ka bomme, athe le setshwantsho se hlahisa bomme. ✓ ✓ (2)
- 3.6 E, le a nyallana hobane ba fana ka ditshebeletso tsa ho hlwekisa ka matlong le **dikantorong** tse kgolo./ **Ba sebedisa disebediswa tse loketseng le bomme ba rupelletseng ba nang le boiphihlelo.** ✓ ✓ (2)
- [10]**

**POTSO YA 4**

- 4.1 Maemo a ho se utlwane. Ntate o bonahala a **hlwentse** ka mahlong **a bile a tuka malakabe ke kgalefo athe** mme yena o bonahala a thabile. ✓ ✓ (2)
- 4.2 Mantswe a reng 'Mosadi towe'./ **wa nthekele leqanyana / ka matjeke kamehla (anastrofi).** ✓ ✓ (2)
- 4.3 Mahlasedi ao a bontsha hore nama eo e a tjhesa. ✓ (1)
- 4.4 Keketehiso ke ya hore monna a fuwe nama ya hloohwana ya kgoho hobane ho thwe ke hlooho ya lelapa. ✓ (2)
- 4.5 Mantswe a mosadi enwa a utlwahala eka o rata monna wa hae kaha o mmita 'moratuwa' empa ketso ya ho mo fa hloohwana ya kgoho empa e le yena hlooho ya lelapa e sebetsang, ha e bontshe hore o hlile o rata monna wa hae hakaalo. ✓ ✓ ✓ (3)
- [10]**



**POTSO YA 5**

- 5.1 E hlakisa hore ba ya ho yena ba se **ba ikokobeditse** ba swabetse diketso tsa bona. ✓ ✓ (2)
- 5.2 A matlafatsa molaetsa ka tsela ya hore ditaba di lokela ho lokiswa hantle ka molomo e seng ka dikgoka kapa ka mantswa a sa lokang. ✓ ✓ (2)
- 5.3 Mongodi o kgethile mantswa ana 'teteka' le 'tlatlapa' hobane a na le sefutho ho feta ha a ne a ka re shapa, mme a bile a bontsha ho utlwiswa bohloko bo feteletseng. ✓ ✓ (2)
- 5.4 Tshekamelo ke ya hore bahlekefetsi ba hlahella e le banna feela athe le basadi ba teng ba hlekefetsang banna. ✓  
'Hangata bahlekefetsi ke banna ba sa thabang hape ba se nang boitshepo' ✓ (2)
- 5.5 Ke mohopolo. Ha ho bonnete ba hore motho ya ka thoko a ka fihlella botebong ba mathata a batho hoo ba ka ikutlwang ba thusitswe. ✓ ✓ (2)

**[10]**

**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30**  
**MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70**